

АРАБСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

© Федина Володимира, 2002

Розглянуто функціонування арабської мови, яка в ході історії все більше та більше впливала на мови європейських народів, в тому числі не обминула й українську. Відбулися також зворотні процеси у цій мові: вона не лише ділилася своєю граматико-лексичною екзотикою, але й черпала щось нове з інших мов.

The article contains the description of the process of functioning of the Arabic language, which in a course of history was ever more and more having an influence on the languages of the European peoples, including Ukrainian one. Reflexive processes have taken place in the Arabic language too: it did not only share its grammar-lexical exotic with other languages, but also derived something new from them.

*“Мета знімає з плеч
вагу велику і
крипа нам легкі дає.
Сліпі з метою йдуть,
як зрячі”*

Олександр Олесь

Як зазначає в енциклопедичному довіднику "Мови світу" доктор Юрій – Мирослав Левицький, арабська мова охоплює північноарабську, яка репрезентує південно-західну гілку південно-семітських мов, а також південно-арабську мову або хіміаритську, що належить до південно-східної гілки семітської групи.

До VII ст. ця мова обмежувалася лише Аравійським півостровом і частиною Сирії та Месопотамії. Арабська мова відрізняється від інших семітських мов (єврейської, фінікійської, харарі, тигре) багатшим звуковим складом, винятковим розвитком граматичних форм та словниковим запасом. У сучасному світі арабською розмовляють в Іраку, Сирії, Йордані, Лівані, Ізраїлі, Марокко, Алжирі, Лівії, Єгипті, Судані і т.д.

У 24 країнах арабська мова є державною або ж значна частина жителів спілкується нею. Ця мова творить сучасну арабську літературу, а її діалектами спілкується понад 150 млн. мешканців Африки та Західної Азії. Що ж стосується класичної арабської мови, то нею було створено шедеври літератури, зокрема поезії, які гідно займають видатне місце в скарбниці світової культури. Цією ж мовою складену Священну книгу мусульманської релігії, яка є третьою за кількістю її визнаців. Отже, арабську можна вважати найпоширенішою живою семітською мовою.

Формування та розвиток арабського мовознавства припадає на VII–XII ст. н.е. В цей час народжується арабська книга. До VII ст. писемні згадки арабською мовою були представлені короткими текстами, висіченими на камені. Мова є однією з найістотніших зовнішніх ознак тієї культури, яка була створена в Середні віки арабами. Арабське письмо витворилося на ґрунті арамейського. У Набатейській державі (Аравія) вживався арамейський алфавіт, який складався з 22 літер. А от з нього розвинувся арабський. В цілому араби залишалися неписьменними і основну масу культурної інформації передавали

з покоління в покоління усно. Арабські книги утворювалися із записів, які творилися усною словесністю. Це були переклади з інших мов. Лексичний фонд арабської мови багатшав завдяки запозиченням.

У VIII ст. швидкими темпами продовжують робити переклади з інших мов арабською. Перекладні писемні пам'ятки відображали досвід і традиції цивілізації, які були досить далеко від арабо – мусульманської.

Наукова спадщина древніх греків сильно вплинула на різні галузі арабської науки, літератури. Освічені греки, сирійці, перси, євреї, індійці, які перейшли в іслам, пропонували арабам свої послуги в лікарській справі, астрономії, лінгвістиці та перекладознавстві. В епоху розвитку ісламу створюється різна християнська література арабською мовою. Християнська арабська література продовжувала традиції тієї літератури, яка була у східно християнських общинах до їх арабізації. Християни різних релігійних напрямів арабізувалися по-різному: у православних розрив з грецькою мовою став досить таки відчутним, копти стали цілком арабомовними, а сирійці залишилися двомовними.

Однією з перших визначних пам'яток арабів був Коран, укладений у VII ст. послідовниками Мухаммеда і написаний класичною арабською мовою, тому що ця мова відзначалася релігійною ідеологією у порівнянні з її попередницями. Оскільки Коран був написаний мовою, даною Мухаммедові Аллахом, то Священну книгу не можна було перекладати. В той час як перекладання Біблії відзначається глибокою традицією. Арабською мовою перекладені псалми та Євангелії. Оригіналом для арабських перекладів були тексти древньоєврейською, грецькою та сирійською мовами. В єврейських громадах Близького Сходу в X ст. з'являються вчення, які прилучаються до арабської мови. Вони пишуть по-арабськи, перекладають арабською мовою з древньоєврейської.

В середині II ст. араби завоювали багаті провінції Візантії (Сирію, Палестину, Єгипет), могутнє Іранське царство Сасанідів та Закавказзя. В Середні віки арабська мова поширюється на західну частину Євразії та Африки. Вона закріплювалася сильно та надовго; стала широко вживаною завдяки ісламу, що має стійкий та сильний зв'язок з однією мовою, на відміну від інших релігій. І через це підкорювані народи змушені були приймати і письмо, і мову своїх завойовників.

Поступово розширюючи сфери свого впливу, арабська проникла в інші мови. Мусульмани не арабського походження (перси, турки, індуси, малайці) писали на своїх мовах арабським шрифтом і запозичили багато слів з цієї мови. Візьмемо для прикладу слово "книга":

арабська мова – [kitab^{un}]

перська мова – [kitab]

турецька мова – kitap, хоча писалося kitab.

Арабські запозичення відповідно до сфери їх вживання поділяються на такі групи:

1. Загальноновживані – використовуються у комунікативній практиці без будь-яких обмежень. Це предмети побуту, явища природи (алкоголь, бакалія, бальзам).
2. Екзотизми – це слова на позначення специфічних понять і реалій життя народів інших країн, зокрема Сходу (мечеть, гарем, іслам, Коран).
3. Терміни – позначають поняття спеціальної галузі знань (алгебра, адмірал, калібр).

В XIII ст. центри арабських культур переміщуються в Єгипет і Сирію. Близький Схід і Північна Африка у XVI–XVIII ст. були завойовані Османською Туреччиною.

Мусульманський світ був поділений між Османською державою, Сефевідським Іраном і Великими Моголами. У XV ст. арабські рукописи з'явилися в Італії завдяки активній політиці Ватикану, через представників східних церков. Були зібрання рукописів в Нідерландах, Франції, Австрії, Великобританії, Росії, Данії. І тепер стає зрозуміло, чому багато слів, які запозичувалися з арабської мови в українську проходили шлях через ці та деякі інші країни.

Наприклад:

- алкоголь: через німецьку чи голландську, іспанську alcohol арабської al-kohl
- Коран: через турецьку kuran
- бакалія: через турецьку bakka
- мусульманин: від арабського muslim, через татарську musulman, перську musulman
- адмірал: з арабської emir al bahr – "князь моря" через голландську admiraal, німецьку admiral
- алгебра: через німецьку algebra
- калібр: з арабської kalib, через польську чи німецьку, італійську чи французьку calibra
- карат: з арабської qiral через німецьку чи італійську karat.

За своєю культурою носії арабської мови стояли нижче підкорених ними народів. Вчені, які досліджували арабську філологію до кінця XIX ст., відзначили, що система арабської граматики склалася під впливом філософії Аристотеля та її сирійсько-пеглевійської передачі. В арабській граматиці спостерігаються впливи індійської та грецької мов, де суттю системи є поділ слів на ім'я – _____, дієслово – _____ і частку – _____.

Цілком закономірно, що арабські мовознавці не могли не використати надбань інших народів і передовсім наукових досягнень у вивченні мовних явищ стародавньої Греції та Індії. Філологічні надбання Греції йшли у халіфат через Сирію, а індійські впливи – через Іран. Отож, араби не лише нав'язували своє, а й запозичали з різних мов, в тому числі з індоєвропейських мов: перської, грецької, латини.

Посередницею між тими запозиченнями була арамейська мова, якою, як відомо були написані книги Даниїла з Старого Завіту та весь Талмуд, і яка ввійшла в ужиток під час переселення євреїв до Вавилонії. Зараз проілюструємо процес збагачення арабської мови іншомовними запозиченнями.

1. арабська мова: _____ – фіолетовий колір
перська мова: [banafše] – фіалка
українська мова: квітка фіалка, тобто фіолетового кольору.
2. арабська мова: _____ – лампочка, випромінювання світла
перська мова: [kahraaba] – янтар, жовтий камінь
українська мова: янтар-камінь, що випромінює світло.
3. арабська мова: [ruz] – рис
індійська мова: [ruzzuh] – рис
українська мова: рис.
4. арабська мова: _____ [sukkar^{un}] – цукор
індійська мова: [sukkarun] – цукор
перська мова: _____ – цукор
російська мова: сахар

українська мова: цукор.

5. арабська мова: " [sunduq^{un}] – скриня

індійська мова: [sunduqun] – ящик. скриня

українська мова: скриня, сундук (говір).

В кінці XVII ст. більшість арабських країн продовжували залишатися провінціями Османської імперії.

Лише Марокко та внутрішня частина Аравійського півострова зберегли свою незалежність.

Не лише індоєвропейська група мов, а й урало-алтайська – слугувала джерелом збагачення арабської мови. Наприклад:

- з турецької: balta – сокира
- в арабській мові: " [baltat^{un}] – бойова сокира
- тюркське слово: склад, сарай, амбар походить з перської мови і входить в арабську мову як

Отож, процес багатостороннього взаємозбагачення характерний для арабської, як і для будь-якої іншої мови світу.

Європейським народам і, зокрема, нам – українцям, слід глибше вивчати мовознавчі процеси східних мов. Детальне, скрупульозне вивчення арабської мови у різних аспектах збагатить і нашу рідну мову. Ліванський письменник Амін ібн Фаріс Рейхані писав: "Хай твоя мета буде більшою, ніж твої можливості; тоді твоя сьогоднішня справа буде кращою, ніж вчорашня, а завтрашня – кращою, ніж сьогоднішня."

Побуває думка, що мови Сходу, в тому числі й арабська, надто складні для вивчення. І тому не варто намагатись охопити неосяжне. Але прислухаймось до слів арабського вченого та поета Абу-ль-Фараджа Аль-Ісфахані: "Нікчемною є людина, яка нічого не знає і не намагається щось дізнатись."

1. Ковалик І.І., Самійленко С.П. *Загальне мовознавство*. Київ, 1985. 2. Левицький Ю.М. *Мови світу (енциклопедичний довідник)*. Львів, 1998. 3. Мельничук О.С. *Словник інішомовних слів*. Київ, 1974. 4. Рафтіні А.П., Юшианов Н.В. *Строй арабского языка*, Ленінград, 1936. 5. Рибалкін В.С. *Арабская лингвистическая традиция*. Київ, 2000. 6. Фасмер. *Етимологічний словник у 4-х т.т.*